

Ungern; 1100 års historia i ett nötskal

895/896 Bosättning. Grunden till en ungersk stat inom Karpater-bäckenet lades genom invandring av magyarerna från Khazar området, [*Karpaterna utgjorde Ungerns naturliga gränser till 1920*].

1000 Kungariket: Grundades av sedermera helgonförklarade fursten *Stefan I (Árpáds ätt)*. Han kristnade magyarerna och kröntes med krona från påven år 1001. Landet förblev *genom historien multietniskt, multikonfessionellt och multikulturellt*.

1102 Union med Kroatien (hade självstyrande parlament till 1918) – Sachsare invandrade **på 1300-talet** till norra Ungern och erhöll autonomi (nuvarande Slovakien och Transsylvanien i Rumänien).

1222 GYLLENE BULLA - Ungersk Magna Charta reglerade det konstitutionella grundlagsskyddet mot kungamakten och gav t.o.m. rättighet till väpnat uppror mot regenten om grundlagen kränkts. Ungern blev därmed en av de äldsta **konstitutionella monarkierna i Europa**. Det styrdes ända sedan medeltiden med lagar, som utfärdades av parlamentets två kamrar (till 1945), undertecknades av monarken och efter lagarnas kungörelse tillämpades de av länsstyrelser samt fria städer. Grundprincipen om helheten, dvs monarken, nationen och landet symboliserades av den **heliga kronan**, numera utställd i parlamentsbyggnaden.

1241/42 ödelades Ungern av **mongolernas invasion**. Invandring av rumäner, vlacher – romfolket och därefter kumaner följde närmast som asyl- och arbetssökande till Transsylvanien – På **1400- och 1500 talet:** ätten Anjou, Sigismund (konung och tysk-romersk kejsare), under Mátyás I Corvin (Hunyadi-ätten) allmänt uppsving; invandring av rutener (rusniaker).

1514 tillkom **DECRETUM TRIPARTITUM**, lagboken i bruk ända in på 1900-talet. – **1526** förlorade **Ungern** slaget mot osmanska riket **vid Mohács**. Ungern delades i 3 delar: (1) **Kungarikets** norra och västra delar kom att tillhöra Habsburgska ättens tronanspråk och huvudstaden förflyttades till Pozsony, dagens Bratislava. (2) Landets kärna hamnade under **turkisk överhöghet** och sultanen satte sig på den ungerska kungatronen i Buda, där han och hans efterträdare förblev i 150 år. (3) **Transsylvanien** - ungerska kronans östra - del kontrollerades av ätten Zapolya och förvandlades till ett självständigt **furstendöme** 1541, blev bundsförvant på 1700-talet till europeiska protestantiska länder (England, Nederländerna etc) – Formellt var Transsylvanien en turkisk vasallstat, men i praktiken var det självständigt. 1687 försvann dess autonomi, när det Osmanska rikets överhöghet ersattes med Habsburgarnas och landet införlivades åter i Ungern. Befolkningen var på 1600- och 1700-talet huvudsakligen protestantisk (reformerta, lutheraner och unitarister). Religions- och samvetsfrihet kom att lagfästas första gången i Europa **1568 vid riksstinget i Torda**, Transsylvanien. **1590** fullbordades den första **översättningen av Bibeln** (Gáspár Károli). – Landets kärna var ödelagd efter **turkarnas fördrivning (1699)**. De avfolkade områdena kom att bebos av invandrade tyskar, kroater, serber och rumäner. Under det habsburgska herraväldet återupprättades katolicismen – *motreformationen*, som framgångsrikt kväste både religionsfriheten och den nationella identiteten. Protestantiska predikanter fick slavtjänstgöring på galärerna (roddfartyg) i Medelhavet. De överlevande galärslavar befriades februari 1676 av den holländske amiralen de Ruyter vid Neapels hamninlopp.

Befolkningsmajoriteten omvandlas till romersk-katolsk, men i landet accepterades konfessionell mångfald. **1703-1711 Frihetskampen** i Transylvanien ledd av storfursten Ferencz II Rákóczi. – I början av **1800-talet**: politiska, ekonomiska och sociala **reformer**. – **1848 Ny författning** med ansvarig regering, som underställs parlamentet. Därpå följer **frihetskampen – revolutionen** mot Habsburgska ätten, som slutar med nederlag 1849 efter rysk militär intervention. Habsburgska husets hämnd, förföljelser; passivt motstånd. **1867 Förlikning** "Ausgleich" med ömsesidiga eftergifter. Den **Österrikisk-Ungerska Monarkin** skapas. Blomstrande utveckling, liberal lagstiftning. Tack vare jämlikhetslagar omfattande invandring från hela Europa, bl.a. judar från övriga Monarkin i allmänhet och Galizien i synnerhet, (utvandrare till Västeuropa, Monarkins övriga länder samt USA). **1914-1918 Första världskriget**: **1918** Republik. **1919** Kommunistiskt styre. **1920 Fredsfördrag i Versailles/Trianon, Landet styckas**: 2/3 kom att tillhöra de nyskapade staterna Tjecko-slovakien, Rumänien, Jugoslavien och Österrike (med stora, mestadels förtryckta, ungerska minoriteter). Resterande tredjedel – dagens Ungern - förblir kungarike, styrt av riksföreståndaren Horthy - vald av parlamentet. **1938 "Anschluß"**. Nazitysklands annexion av Österrike med ökande förtryck. **1938/1939/40/1941** de flesta av 1920 bortslitna landsdelar tillhör Ungern på nytt. **1941-1945 Andra världskriget**. **19 mars 1944 nazitysk inmarsch i Ungern och ockupation**. **Quislingregimen Sztójay** samlar ihop **judar** till "arbetsläger". **Deportering** till de tyska förintelslägren; Eichmann verksam i Budapest. Riksföreståndarens motstånd –*Budapest-judar undantas från* deporteringen (c.a 250.000 personer, en tredjedel av landets judar). Riksföreståndaren **stoppar tåget till Auschwitz** den **26 juni 1944** när sanningen om förintelsen blev känd. Riksföreståndaren överlistar tyskar **6 Juli 1944** och hindrar med väpnad makt (*1:a stridsvagndivisionen*) judedeportation från Budapest. **Vapenstillestånd 15 oktober 1944 i Moskva**. Militärkupp i Budapest, riksföreståndaren arresterades och transporterades till Tyskland. Ungersk nazist, Ferenc Szálasi, och hans "*pilkorsare*" övertog makten och "regerade" fram till det slutliga nederlaget. Terror och skräckvälde tog vid och varade i mer än tre månader med meningslöst mördande inte bara av tiotusentals judar utan av alla som inte följde "nationsledaren" i det gagnlösa ödeläggandet av landets sista resurser av människoliv och egendom. Budapests belägring av ryssar – många civila "*krigsfångar*" försvinner (*Raoul Wallenberg i Budapest - hans heroiska gärning och beskickningskollegors insatser samt hans eget öde*). **1945 Fria val: Kommunisterna bortblåsta**. Koalitionsregering. **1946 REPUBLIK.. 1947 Fredsfördraget i Paris**. Landet krympte mindre än 1920. **1949 Folkrepublik**: sovjet - ryska kommunisternas roll, proletariatets diktatur. **1956 REVOLTEN** under ledaren Imre Nagy slogs ned av sovjettrupper, blodiga repressalier, ungerska flyktingar. Därefter förvandlas landet till ett slags kommunistisk experimentekonomi med betydligt större svängrum för privata initiativ. **1989 åter Republik**. **2004 EU** 10 millioner ungrare lever inom landet, ytterligare 5 millioner runt omkring i grannstaterna. EU:s yttre gräns utgör Ungerns gräns mot Serbien/Montenegro och Rumänien, där ett flertal millioner (trakasserade) etniska ungrare lever som minoriteter.

Miklós Tóth

